

Tento příspěvek jako každý rok připomíná Světový den Habitatu 2009, informuje o cenách Habitatu, které byly v rámci tohoto dne uděleny a seznamuje čtenáře ve zkratce s vybranými příklady (bestpractices), které by bylo možno použít i v České republice.

SVĚTOVÝ DEN HABITATU 2009 (World Habitat Day 2009)

Každoročně je první pondělí v říjnu ustanoveno pro Světový den Habitatu. Akce s ním související se konala 5. a 6. října 2009 ve Washingtonu.

Jako téma pro tento Světový den vybraly Spojené národy téma **Plánování budoucnosti našich měst** ke zvýšení povědomí o potřebě zlepšit plánování měst v zájmu řešení nových závažných výzev 21. století. Toto téma bylo vybráno, protože městská osídlení ve všech částech světa jsou ovlivňována novými a mocnými silami. Jak v rozvinutých, tak v rozvojových zemích, velkoměstech a městech počítají narůstající vli-

vy klimatických změn, spotřebovávání zdrojů, riziko nedostatku potravin, populační růst a ekonomickou nestabilitu. Tyto faktory v tomto století výrazně přetvoří města a velkoměsta fyzicky a sociálně. Mnohé rozvojové země budou navíc zažívat rychlou a intenzivní urbanizaci, spolu s jejími nejzávažnějšími negativními důsledky – přelidněním, chudobou, slumy, z nichž mnohé jsou chabě vybaveny k uspokojování poptávky po službách ze strany stále rostoucích městských populací. Více než polovina světové populace žije v současnosti v městských oblastech. Očekává se, že v další generaci se toto číslo zvýší na dvě třetiny, takže „program rozvoje měst“ se nepochybně stane prioritou pro vlády, místní úřady a jejich nevládní partnery.

Bohužel, stávající systémy plánování měst jsou v mnoha částech světa špatně vybaveny k tomu, aby se vyrovnaly s těmito důležitými výzvami pro města 21. století. Města také do značné míry ignorovala potřebu smysluplného zapojování komunit a dalších zainteresovaných stran do plánování městských oblastí. Tím, že tyto faktory nebyly brány v úvahu, přispěly plánovací systémy v různých částech světa k problémům diskriminace a sociálního vyloučení v rychle živelně rostoucích a velmi chudých městech.

Je proto třeba zaměřit pozornost na plánování měst. Konec konců, problémy známe, ale potřebujeme sdílet nejlepší řešení co nejefektivněji a v co největší šíři, abychom byli schopni plánovat

lépe a citlivěji vůči sobě samým i vůči našemu životnímu prostředí.

Jako každý rok byly v rámci Světového dne Habitatu předány Světové ceny Habitatu (SVC). Udělování SVC bylo ustaveno v roce 1985 Nadací pro výstavbu a sociální bydlení jako součást jejich příspěví k Mezinárodnímu roku přístřeší pro bezdomovce při OSN. Každoročně jsou udělovány dvě ceny projektům z ekonomicky rozvinutých zemí i ze zemí rozvojových. Jedná se o projekty, které poskytují praktická a inovativní řešení současných bytových potřeb a problémů. Každému z těchto dvou vítězů je předána cena v hodnotě 10 000 liber.

V roce 2009 byly uděleny ceny práce na téma „inovativní a trvale udržitelná řešení bydlení“, a to za projekty Caprichando a Morada: „Žít dobře je součástí lidské důstojnosti“, Brazílie a „Vytváření partnerství za účelem vymýcení chudoby“, Polsko.

Caprichando a Morada: „Žít dobře je součástí lidské důstojnosti“ (Brazílie)

Venkovské bytové družstvo COOPERHAF bylo založeno v roce 2001 Svazem pracujících v rodinných zemědělských podnicích (FETRAF-SUL/CUT) se zaměřením na kritické potřeby bydlení nízkopříjmových rodin zemědělců v Brazílii. Je používán účastnický/participační přístup pro mobilizaci a organizování rodin a pro pomoc při výstavbě nebo rozšiřování jejich domovů. Projekt je veden a spravován komunitou/obcí a staveb-

„Vytváření partnerství za účelem vymýcení chudoby“ (Polsko)

ní práce jsou prováděny samotnými rodinami svépomocí s odbornou účastí zedníka a technického týmu z COOPERHAFu. Rodinám je poskytována pomoc při získávání dotací z existujících vládních programů bydlení při obstarávání dostupného úvěru. Projekt je také zaměřen na vytváření trvale udržitelné zaměstnanosti budováním kapacit, vytvářením družstev a diverzifikací zemědělské produkce, čímž se zvýší příležitosti pro vytváření zisku a zabezpečení dostatečného množství potravy. Projekt, který byl původně založen ve třech státech jižní Brazílie, se rozšířil tak, že pokrývá 12 ze 26 brazilských států a doposud pracoval s více než 30 000 nízkopříjmovými rodinami.

„Vytváření partnerství za účelem vymýcení chudoby“ (Polsko)

Nadace Bárka vzájemné pomoci byla založena po pádu komunistického režimu v roce 1990 v Polsku. Poskytu-

je pomoc (především naplnění potřeb bydlení a zaměstnání) mnoha strádajícím lidem, kteří zůstali bez domova. Na základě filozofie podporování vzájemné svépomoci nadace dnes poskytuje domovy pro 750 osob v mnoha různých komunitních/obecních domech, hotelech, soukromých bytech i rodinných domech. Za posledních deset let pomohla prostřednictvím svých různých programů bydlení, vzdělávání a odborného školení více než 50 000 lidem. Nadace doposud zřídila 25 iniciativ vytvářejících zisk a obnovila také dvě velké redundantní státní farmy. Vedle toho propaguje bio zemědělství. V rámci partnerství s místními obcemi a podniky byly vytvořeny udržitelné pracovní příležitosti. Různé aktivity podniknuté Nadací Bárka za posledních 20 let měly významný vliv na usnadnění vzniku občanské společnosti a sociálních podniků v postkomunistickém Polsku. Po práci Nadace Bárka a po její pomoci strádajícím migračním pracovníkům z východní Evropy narůstá poptávka.

VYBRANÉ PŘÍKLADY - BEST PRACTICES - PRO MOŽNÉ POUŽITÍ V ČESKÉ REPUBLICĚ

V čísle 06/2008 časopisu Urbanismus a územní rozvoj bylo zveřejněno několik dobrých a nejlepších příkladů vybraných z databáze UN-Habitatu. Příklady přihlašované do soutěže „Mezinárodní cena města Dubaje“ řeší běžné problémy v oblasti sociální,

Caprichando a Morada: „Žít dobře je součástí lidské důstojnosti“ (Brazílie)

ekonomické a environmentální z více než 140 zemí. Ne všechny příklady jsou samozřejmě vhodné pro aplikaci v naší republice, ale některé by možná mohly pomoci při řešení současných problémů. Proto pokračujeme ve zveřejňování dalších příkladů.

Určitě i v České republice je mnoho příkladů, které si zaslouží pozornost i ve světovém měřítku a je škoda, že si své poznatky (až na některé výjimky) nechávají obce pro sebe.

Využití alternativních energetických zdrojů ve městě Litoměřice, 2004 (Česká republika)

Město Litoměřice s větší částí litoměřického okresu patřilo v roce 1989 k postiženým oblastem dřívějšího Severočeského kraje. V období let 1992–1995 došlo v Litoměřicích k masivní plynofikaci podpořené dotační politikou státu a vlastními finančními prostředky města.

V tomto období byly plynofikovány všechny zdroje znečišťování ovzduší v majetku města a 90 % lokálních topenišť v domácnostech. Dále se podařilo zajistit ekologizaci zdrojů znečišťování ovzduší u 90 % podniků na území města. Všechna tato opatření vedla k radikálnímu snížení obsahu oxidu siřičitého a polévatého prachu v ovzduší. Pro ilustraci došlo cca k desetinasobnému snížení obsahu oxidu siřičitého a k cca trojnásobnému snížení obsahu polévatého prachu v ovzduší města. I po roce 1995 město udrželo pozitivní trend v poklesu škodlivin v ovzduší tím, že vyčlenilo finanční prostředky v rozpočtu na poskytování dotací občanům, kteří zruší lokální vytápění tuhými palivy. I tyto dotace, jako dřívější dotace státní, byly vázány smlouvou s určitým sankčním prvkem v případě jejího porušení ve vztahu k přitápění tuhými palivy.

Toto rozhodnutí se ukázalo jako velice pozitivní, neboť v období let 1995–2000 došlo k dalšímu poklesu výskytu výše uvedených škodlivin v ovzduší, avšak začal se projevovat negativní trend v obsahu oxidů dusíku v ovzduší. V této době se objevily

hlasy směřující proti pokračující plynofikaci, čímž částečně došlo k jejímu zpomalení a pozastavení městských dotací občanům.

Vedení Litoměřic reagovalo před několika lety na zvyšující se ceny plynu propagací slunečních kolektorů. Městský úřad Litoměřice se snažil cestou podpor alternativních zdrojů energie (zvláště pak přímou podporou instalací solárního ohřevu TUV) zajistit čisté ovzduší ve městě i v době výrazného zdražování plynu. Snažil se informovat nejširší veřejnost o možnostech získání dotace na instalaci solárního systému na ohřev TUV. Městským zastupitelstvem byla pro žadatele, kteří splnili několik podmínek, schválena dotace ve výši 20 000,- Kč na vybudování solárního ohřevu TUV.

Bylo iniciováno zřízení soukromé agentury, která jednala se Státním fondem životního prostředí ČR, a za obyvatele města vyřídila jejich žádosti pro získání významné dotace.

Město má vybudovaný solární ohřev TUV na městském skladovém dvoře v Třebouticích, na 1. ZŠ, kde celý systém slouží nejen k ohřevu TUV, ale také jako učební pomůcka, neboť škola je zaměřena na ekologickou výchovu, dále na azylovém domě pro muže, na který město, stejně jako na 1. ZŠ, získalo 70 % dotaci od SFŽP ČR. V roce 2002 byla dokončena instalace solárního systému na budově dětského domova a na budově městské hájovny. Do budoucna se uvažovalo o rozšíření těchto zařízení na všechny školy a školky ve městě. V roce 2003 bylo nainstalováno tepelné čerpadlo na krytý plavecký bazén a připravovala se instalace tepelného čerpadla pro vytápění budovy MěÚ v Litoměřicích.

V roce 2004 bylo v Litoměřicích instalováno více než 200 m² solárních kolektorů. Prakticky 95 % instalací bylo provedeno po roce 2000, kdy byly zavedeny městské dotace. Efekt těchto instalací byl prakticky okamžitý, neboť lidé, kteří uvažovali o návratu k vytápění tuhými palivy, až na několik výjimek přeorientovali svůj zájem na solární ohřev TUV. Touto cestou se podařilo zachovat pozitivní trend v po-

klesu obsahu oxidu siřičitého v ovzduší. U obsahu oxidů dusíku a polévatého prachu v ovzduší došlo ke stagnaci roční průměrné koncentrace.

Program obnovy židovské čtvrti v Třebíči, 2002 (Česká republika)

Účelem iniciativy byla celková obnova opuštěné židovské čtvrti a její organické včlenění do centra Třebíče. Program obnovy se zaměřil nejen na zachování této jedinečné historické památkové rezervace a jejího kulturního dědictví, ale také na další možnosti rozvoje této oblasti v centru města, a to s ohledem na kvalitu života místních obyvatel.

Dosažení programu obnovy zahrnuje:

- celkové zlepšení kvality života obyvatelů židovské čtvrti,
- podporu přitažlivosti oblasti a podporu turistiky,
- zachování jedinečného historicky chráněného území a kulturního dědictví,
- podporu náboženské a kulturní tolerance mezi židovskou a křesťanskou komunitou v Třebíči.

Architektonické zachování historických staveb, Budapešť, 2000 (Maďarsko)

Ochrana historických architektonických hodnot je úlohou státu. Historické stavby vypovídají o charakteristické podobě osídlení poskytující obyvatelům pocit domova a lákající turisty. Veškerá výstavba, která je rozhodující z hlediska historické podoby města, nemůže být pod stejnou ochranou jako památky, její ochrana vyžaduje jiné prostředky.

V roce 1993 vydal magistrát města Budapešti nařízení k ochraně těchto architektonických hodnot. Nařízení založené na legislativním oprávnění pokračuje v práci započaté před téměř dvaceti lety a slouží k ochraně architektonického dědictví dostatečně hodnotného k uchování, ovšem ne pod památkovou péčí. Základním cílem a také závazkem vůči příštím generacím je zachovat, obnovit a zajistit za-

chování staveb, souborů staveb a historického prostředí hodného ochrany z architektonického pohledu i z pohledu historie architektury.

Toto nařízení finančně napomáhá k zachování chráněných hodnot. Proto magistrát v roce 1993 zřídil Obecní pomoc na ochranu cenného dědictví (Community Valuable Heritage Protection Assistance), která je dostupná vlastníkům a uživatelům staveb v „chráněných obcích“, střežícím tradiční podobu a architektonické dědictví nespádající do kategorie památek. Část podpory je dána jako nevratná částka a další část jako bezúročná půjčka. Při navracení části splátky (na účet obce) se navyšuje podpůrný fond, a tak částka pro ochranu dalších hodnot každý rok roste. Cílem této pomoci je podpora obnovy staveb, které byly vybrány v rámci ochrany historických staveb nebo souborů staveb, jejich částí i vybavení.

Konkurenční systém Obecní pomoci na ochranu cenného dědictví výborně funguje, jelikož je schopen zmobilizovat dvakrát nebo třikrát více peněz, než je suma vyhrazená pro tento účel z magistrátu, a dát je na obnovu staveb. Systém není lhotejný k vlastníkům, takže hodnota stavby se po obnově zvýší dokonce pětkrát nebo šestkrát oproti původní hodnotě (například v případě rekonstrukce fasády).

Významná část staveb v Budapešti má architektonickou hodnotu buď ve svém původním vzhledu, nebo jako součást homogenní výstavby. Téměř dvě procenta obecních parcel jsou zastavěna chráněnými stavbami, pokud do tohoto čísla počítáme i chráněné soubory staveb. Od roku 1994, kdy byla založena Obecní pomoc na ochranu cenného dědictví, bylo obnoveno 157 fasád včetně pavlačí a balkonů, 60 průchodů, bran a schodišť, 13 vyřezávaných dřevěných staveb, zahradního nábytku, příslušenství v 8 zahradách, soch, schodišť, 7 nádherných interiérů, 19 plotů a opěrných zdí a 27 vybavení užitého a krásného umění (podlahové krytiny, ploty, mříže, lampy, vitrážová okna, dveře, mozaiky, fresky a zařízení interiéru). Spojení sil vlastníků a magistrátu vyústilo v 324 dokončených renovací z přibližně tří tisíc pěti

set chráněných staveb. Rozsah podpory každým rokem roste – zrenovované stavby podněcují obnovu svého bezprostředního okolí. Toto je způsob, jakým Obecní pomoc na ochranu cenného dědictví nabývá rozhodující roli ve vzkříšení krásy starých domů i souborů staveb.

Byty pro ženy, rodiny a osoby různých generací, Kiel, 1996 (Německo)

Projekt je možno zařadit mezi „různorodé individuální stavební projekty“. Jako takový ovlivňuje rozvoj osídlení městské části Mettenhof v Kielu. Má trvalý vliv na rozvoj této městské části, protože se snaží prolomit anonymitu bydlení. Tento projekt je určen třem skupinám, které jsou na trhu bydlení zvláště znevýhodněni: svobodným matkám, rodinám s dětmi a starším lidem. Za pomoci bytového zařízení zaměřeného na jejich specifické potřeby mohou tyto skupiny žít v sídlišti, které si spravují samy. Tak je na jedné straně zamezeno, aby starší lidé byli osamělí, na straně druhé náklady způsobené zvláštní situací svobodných rodičů a rodin s dětmi nebudou zatěžovat obecní rozpočet. Dodavatelské a integrační výhody pro různé sociální skupiny jsou uskutečňovány tímto typem smíšeného užívání.

Obytná skupina zahrnuje 42 bytových jednotek ve čtyřech tříposchodových budovách, které jsou uspořádány do tvaru U. Do vnitřního dvora situovaného mimo komunikaci se vstupuje uzavíratelnou vstupní halou. Dvůr je přístupnou zónou pro všechny čtyři domy a představuje tak pro obyvatele ústřední místo setkávání a spolupráce. Dvůr je uzavřen odděleným jednopodlažním pavilonem s víceúčelovou místností, kuchyní a s hygienickou místností. Využívání a údržbu zařízení pro společnou potřebu si zařizují obyvatelé sami. Ve vnitřním dvoře jsou umístěny lavičky a dětské hřiště tak, aby byla usnadněna komunikace mezi mladými a starými. Při vstupu do každého z domů jsou vymezeny prostory pro dětské kočárky, hračky a kola. Záměrem je, aby se kontakty mezi různými generacemi zintenzivnily tím, že v každém domě budou zastoupeny všechny skupiny obyvatel.

Byty jsou uspořádány se zaměřením pro děti a rodinu. Velký pokoj je centrem, ve kterém se spojují činnosti, jakými jsou stolování, vaření, bydlení a dohlížení na děti. Kuchyňský kout je v bytech pro rodiny a matky samoživitelky orientován do dvora tak, aby byl umožněn kontakt s hrajícími si dětmi. Byty pro jednu a dvě osoby jsou situovány mimo vnitřní dvůr, aby mohla být respektována zvýšená potřeba klidu starých lidí. Tyto byty jsou situovány poblíž schodiště pro usnadnění vzájemné pomoci a jsou dostupné výtahem.

Z celkového počtu 42 bytů pro jednu až pět osob s obytnou plochou od 45 do 85 m² je určeno 6 bytů pro jednu a dvě osoby (vhodné pro staré lidi), 13 bytů pro matky samoživitelky s jedním nebo dvěma dětmi, 12 bytů pro jednu až dvě osoby a 11 bytů pro rodiny s jedním až třemi dětmi. Společný pavilon má 110 m² užitné plochy. V bezprostřední blízkosti sídliště je 39 parkovacích míst.

Sídliště je začleněno do stávající obytné čtvrti. Je přímo spojeno s veřejným dopravním systémem. Jsou zde nabídky péče o dítě, školy, sportovní zařízení, péče o staré a nemocné lidi, stejně jako pěšky dostupné obchody.

Záměrem tohoto projektu je především vyhnout se výdajům na podporu sociálně slabých skupin obyvatel, snížit v sídlišti existující anonymitu a izolovanost obzvláště starších osob, a to vytvořením bytové struktury odpovídající struktuře nájemníků. Je zde však i další důvod pro představení tohoto projektu coby příkladu rozvoje. Ten tkví ve zvláštním typu plánování a ve spolupráci s veřejnou správou. Bytová výstavba WObAU Schleswig-Holstein iniciovala v roce 1992 pracovní skupinu skládající se z ženských představitelk ministerstva vnitra, ministerstva sociálních věcí, zdravotnictví a energetiky, z komisaře pro rovnoprávné zacházení s půdním kapitálem (z městské části) Kiel a z plánovacího týmu z WObAU Schleswig-Holstein). Díky této pracovní skupině zde byla od úplného počátku úzká spolupráce s územím Schleswig-Holstein a s městem Kiel. Za účelem realizace zvláštních forem bydlení bez

nutnosti zřeknutí se veřejných fondů musela být získána výjimka z dotačních pravidel.

Projekt ukazuje, že uvnitř dotovaného schématu výstavby je možné poskytnout bydlení vysoké kvality pro specifické potřeby zvláště znevýhodněných skupin lidí za srovnatelně malou cenu a při několika málo odchylkách ze standardních dotačních pravidel. Projekt může být snadno zopakován také v menších městech. Plánování, typická prostorová rozvržení bytů i detaily se výborně hodí k zapojení do projektů výstavby s menším počtem bytových jednotek.

Plánování, úzká spolupráce s krajskými úřady, s městskými agenturami a agenturami poskytujícími granty mohou také sloužit jako příklad pro další projekty výstavby.

Veřejná obhajoba práv mladistvých, kteří se dostali do rozporu se zákonem (Brazílie)

Projekt si dal za cíl pomáhat dospívajícím (zpravidla od 15 až 22 let věku), kteří jsou v rozporu se zákonem a kteří jsou zahrnuti do programů odboru pro obecní a občanské záležitosti při magistrátu města Santos. Projekt je věnován výlučně těm adolescentům, kteří nemají podmínky pro najmutí si právního zástupce, přičemž se bere v úvahu sociálně-ekonomický stav rodiny. Naprosto zásadní je spojení činnosti právních zástupců se sítí městských služeb.

Jelikož jde o program, který kompletně pomáhá dospívajícím i v oblastech sociální, zdravotní a vzdělávací, napomáhá jim k hájení jejich práv jako rozvíjejících se občanů. Nejzávažnějším a inovačním faktorem v tomto projektu je, že pomoc je adolescentovi poskytnuta vždy stejným právním zá-

stupcem, čímž se mezi oběma navazuje vztah. To by se stěží mohlo stát, pokud by byla pomoc poskytnuta „neosobním“ způsobem, kdy se s danou osobou v právním procesu jedná pouze jako s dalším „číslem“ z mnoha.

Kromě toho právní zástupce bude adolescenta hájit u všech přelíčení, čímž se zesílí jejich vzájemný vztah.

Další inovací tohoto projektu je pocit bezpečí demonstrováný adolescenty před soudní mocí. Dnes se díky této pomoci spravedlnosti neobávají, nýbrž ji začali respektovat beze strachu, který dříve měli, a který byl příčinou jejich absence na soudních přelíčeních.

Největším vítězstvím tohoto projektu je snížení počtu internací (nucených pobytů) v rámci sociálně nápravných opatření. Z 210 soudních přelíčení, u kterých je činná obhajoba, byli pouze 4 adolescenti posláni do internačních jednotek. Mimoto by mělo být také zdůrazněno zahrnutí adolescentů do dalších projektů souvisejících s činností odboru pro obecní a občanské záležitosti při magistrátu města Santos, dávající mládeži příležitost zapojit se s novou sociální vizí do společnosti.

Informační systém o životním prostředí v Praze (IOŽIP), 2002 (Česká republika)

Praha, stejně jako ostatní velká města, má své problémy s životním prostředím a potřebuje nezbytné informační podklady. Městský informační systém hlavního města Prahy a jeho sub-sekce Informační systém o životním prostředí (IOŽIP) jsou rozhodující pro proces rozhodování a pro řízení rozvoje Prahy.

Informační systém o životním prostředí hl. města Prahy (IOŽIP) sbírá a zpracovává údaje o životním prostředí pro

oblast Prahy z různých zdrojů a vytváří sumarizované výstupní informace. Systém je veden Institutem městské informatiky hlavního města Prahy (IMIP). Široké tematické rozpětí systému zahrnuje problémy, jako např. vzduch, voda, krajina, odpad, hluk, doprava, populace atd.

Rozvoj systému je veden těmito prioritami:

1. podporovat proces rozhodování místních úřadů;
2. umožnit různým uživatelům, ale hlavně veřejnosti a občanům snadný přístup k informacím o životním prostředí;
3. zvýšit povědomí o problémech životního prostředí a účast veřejnosti.

Tento systém začal fungovat před více než deseti lety. Byla nalezena technická řešení pro řízení dat a jejich zpracování, která byla dále vyvíjena až na současnou vysokou úroveň. Je k dispozici řada dlouhodobých dat umožňujících podrobné a souhrnné analýzy.

Výroční zprávy o pražském životním prostředí, mapách, atlasech a dalších specifických publikacích jsou pravidelně vydávány a distribuovány (v češtině a angličtině). Informace o výstupech je dostupná buď v digitální nebo v tištěné formě.

Městští experti, subjekty pověřené rozhodováním a občané oceňují informační podporu a snadný přístup k údajům o životním prostředí. Výsledná data hrají významnou roli v rozvoji města a v územním plánování, v environmentálních studiích a v hodnocení dopadu na životní prostředí, a také v dalších oblastech odborných znalostí.

*Ing. arch. Miriam Blažková
Ústav územního rozvoje*